

az önuralmat követelő, konok viaskodást kívül-belül, nem igényel tőlünk most ünneplést, választékos megkülönböztetést. Igazi értékelésünket nem elegáns dicséretünk fejezi ki — vele együtt tudjuk ezt —, hanem további munkánk, életünk. Mindaz, amit üzenetéből maradéktalanul a magunkévá tesszünk.

Lászlóffy Csaba

Két új hasonmás kiadás

A XV. és XVI. században készült kéziratok kódexek s nyomtatott könyvek közül igen kevés (számátalan esetben csupán egyetlen példány) maradt fenn. Nagy gyűjtemények, könyvtárak feltéve őrzött kincsei ezek a példányok, s ezért csak tudományos kutatás céljából hozzáférhetők, a nagyközönség pedig kiállítások alkalmával láthatja őket. A szöveg újrayomásánál hasznosabb és célszerűbb az eredeti mű hasonmás kiadása. A hasonmás kiadás elsősorban a tudományos kutatás céljából jelentős, de a könyvbarátok is nagy örömmel forgatják. Mindkét szempontból hasznos a kéziratok kódexek, ritka könyvek hasonmás kiadása: megkönnyíti a tudományos kutatást, és gyönyörködteti a szép könyvet szeretők táborát.

A modern nyomdatechnika eljárásaival könnyűszerrel lehet hasonmás kiadás formájában nagy példányszámban eljuttatni az érdeklődők asztalára egyes könyvtárak ritka példányait: kéziratokat, ősnymtatványokat. Szükséges és hasznos hasonmás kiadásban megismerni múltunk jelentős szellemi alkotásait. Így lesznek a ritka könyvek is valóban mindenkiei; ez az út lehetőséget kínál mindenki számára, hogy megismerhesse rég letűnt századok szellemi hagyatékát, de betekintést enged az írásbeliség és a nyomdatechnika fejlődésébe is.

Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának kiadásában már eddig is több hasonmás kiadás látott napvilágot. Csak a legutóbbiak közül hadd említsük meg a következőket: *Tetraevanghelul lui Coresi, 1560—1561*; *Palia de la Orăștie, 1581—1582*, továbbá az 1971-ben megjelent *Evangeliarul Slavo-Român de la Sibiu, 1551—1553* hasonmás kiadását. Ez utóbbival, jóval a hasonmás kiadás megjelenése előtt, terjedelmes tanulmányban foglalkozik Jakó Zsigmond. (*Korunk*, 1964, 11. 1530—1536.)

Ujabbán a *Codex Aureus* hasonmás kiadásával lepték meg a Meridiane könyvkiadó (București, 1972). Nem teljes szövegközlés, hanem — szemléltetés céljából — a legjellemzőbb művészi oldalakat emelték ki. E kódex Nagy Károly német-római császár rendeletére készült 800 körül a lorschei (ma NSZK) kolostor scriptoriumában. A teljes kódex Máté, Márk, Lukács és János apostolok evangéliumát tartalmazta, elefántcsont borítóban. A kódex fele, Máté és Márk evangéliuma 1622-ben a heidelbergi császári könyvtárból Bécsbe került, majd Migazzi Kristóf váci püspök és bécsi érsek

TÉKA

egy rövid fejezettel zárul, amely a biokémia kvantummechanikai alapokon való továbbfejlesztésének lehetőségét villantja fel. (*Editura didactică și pedagogică, 1972.*)

GEORGES POLITZER: A filozófia és a mítoszok. — A magyar származású francia kommunista gondolkodó számára az idealista filozófiák elleni elméleti harc elválaszthatatlan volt a dialektikus materializmus propagálásától. És hogy századunk filozófiai mítoszai, elsősorban a fasiszta fajelmélet leleplezése távolról sem volt veszélytelen intellektuális szópárbaj, azt a náci ellenfél ultima ratiója is bizonyítja: Georges Politzer a francia ellenállási mozgalom mártírja. „A hatalomra jutott fajelmélet a fajtisztítás mítoszának leple alatt a nemzet történelmi és társadalmi létének megsemmisítésére törekszik” — írja a *Faj, nemzet, nép* című elméleti értékű tanulmányában. Polemikus hév hatja át az egzisztencializmust, freudizmust és más áramlatokat bíráló írásait is. Politzer tanulmánykötete elé a barát és harcostárs emlékéét idéző előszót Louis Aragon írta. (*Kossuth, 1972.*)

TAMÁS ATTILA: A költői műalkotás fő sajátosságai. — A szerző a költői műalkotás lényegét két szempontból vizsgálja. Az első a költemények esztétikai hatása, az a „különös lelkiállapot, amelyet előidéznek”, a második pedig a műalkotást közelebbről meghatározó történetiség. Az ezeket a szempontokat kifejtő nagyobb fejezetekben a szerző a költészet ősfarmáival, a költészet művészetté levésével és a költői mű anyagával, formájával foglalkozik. Függeléként néhány műelemzést is közöl József Attila két verséről, Picasso egy festményéről és egy oltárképről. (*Akadémiai Kiadó, 1972.*)

TÉKA

Világszínpad 3. — Európa és a világ színpadain nagy sikerrel játszott kilenc remek színpadi művet foglal magában a kötet, Fáy Árpád válogatásában. A színpadi művek problematikája elsősorban az emberiség; közelebbről a XX. század emberének komplex problémáit és életének momentumait mintegy korekéként tárják elénk, elevenbe vágó vagy vitatható konfliktusok, helyzetek, eszmei célkitűzések keresztültüzében. Hinnünk kell az emberben: erről vallanak M. Bulgakov (*Iván, a rettentő*), J. Anouilh (*Orniñle vagy a buborék*) vagy a fiatal angol Christopher Hampton (*Emberbarát*) komédiái éppúgy, mint Max Frisch (*Játék az életrajzzal*), J. P. Sartre (*Trójai nők*) és Tom Stoppard (*Rosencrantz és Guildenstern halott*) döbbenetes erejű drámái, Odön von Horváth (*Mesél a bécsi erdő*), N. Ginzburg (*A hirdetés*) tragikomikus játéka és Peter Weiss félelmetes drámái groteszkje, a *Mockinpott úr kínjai és meggyógytatása* — Illyés Gyula, Mészöly Dezső, Vas István, Görgey Gábor, Elbert János, Ungvári Tamás és Gábor György kitűnő fordításában. (*Magvető, 1973.*)

FLOREA NEDELUCU: Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale. — Az *Istorie contemporană* sorozat újabb kötete az immár bőségesebb tényanyag helyenként sok új, érdekes összefüggést látató ismertetésével érdekes adalék Románia 1930—1937 közötti bel- és külpolitikája történetének alaposabb felméréséhez. A források gazdagsága azonban egy pillanatig sem feledtetheti az archívumokban oly régen őrzött dokumentumok, emlékiratok kritikai kiadásának, de legalábbis bő szemelvényezésének időszerűségét, sőt. Nedelcu a tárgyalt kérdés további, alaposabb, még az esetleges hibák kockázatát

könyvtárával Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspök vásárolja meg. Csupán ezért a kódexért 400 aranyat fizetett. A *Codex Aureus* Máté és Márk evangéliumát tartalmazó része a Batthyány Ignác létesítette gyulafehérvári Batthyaneum tulajdona. A kódex másik részét, amely Lukács és János evangéliumát tartalmazza, elefántcsont borítóval együtt a vatikáni könyvtárban őrzik.

A *Codex Aureus* hasonmás kiadásához Dan Simonescu írt kimerítő tanulmányt, s ebben elemzi a kéziratok kódex művészi és művelődéstörténeti értékét. Az ivret nagyságú kódex írása igen gondos, arányosan formált, s ezért a szöveg könnyen olvasható. A mindvégig arany tintával készült írás betűtípusa úgynevezett *unciális karoling minuszkula*. Az első oldal gazdag díszítésű keretben, bíborvörös alapon, egész lapra felnagyított nagybetűvel (quadratával) kezdődik. A kódex másolója és díszítőművésze ismeretlen. A négy evangélium közötti összhangot a korintoszi oszlopokat fenn összefogó díszes félkörív jelképezi.

A kézirat kiemelkedő művészi alkotásai közé tartozik Máté és Márk, de különösen Krisztus portréja. Ragyogó, friss színei, az alak és az arc realiztikus megfogalmazása arra utal, hogy korának jeles mestere alkotta. A majdnem tizenkét évszázada készült kódex színei ma is élnek, kápráztatóak, mintha csak napjainkban alkották volna. Sajnos, a festékek alapanyagának és keverésének titkát alkotóik nem hagyták az utódok örökéül.

Erdemes megemlíteni, hogy a kódex díszítésén bizánci hatás érezhető, erre utal az is, hogy az aranytrónuson ülő Jézus — Majestas Domini — az adást a keleti ortodox rítus szerint osztja.

E nagyszerű mű további beható ismertetést érdemelne. Ezúttal azonban Dan Simonescu szavát idézve érjük be ennyivel: örvendünk, hogy ez a jeles óskódex, a karoling művészet gyöngyszeme hazánkban, a gyulafehérvári Batthyaneum gyűjteményében van.

Még egy friss hasonmás kiadványról adhatunk számot: ez év tavaszán jelent meg a Magyar Helikon gondozásában a nyomtatott magyar könyv félezedreves ünnepének tiszteletére a *Chronica Hungarorum*.

A XV. században Európa-szerte megnövekedett a kialakuló polgárság, valamint az értelmiség könyv-igénye. Ezt a keresletet a kolostorok és egyetemek könyvmásolói már nem tudták kielégíteni, s a kolostori scriptorium könyvei különben is igen drágák voltak, csak a vagyonosok vagy az egyházi intézmények könyvtárai juthattak hozzájuk. Hogy mennyit fizettek egy-egy könyvmásolónak, arra elég példaképpen megemlíteni, hogy Mátyás halála után, még az ő megrendelése alapján Firenzében 150 kódexet másoltak a Bibliotheca Corviniana számára, s Mátyás utóda, II. Ulászló egy bibliáért 1400 aranyat fizetett.

Az új társadalmi, szellemi igény s a technika fejlődése megteremtette annak a módját, hogy gyorsan és egyszerre több példányban állítsanak elő egy-egy könyvet. Az első könyvsajtót, ösnyomdát Johann Gutenberg állította fel, s 1455-ben ki is hozta az első nyomtatott könyvet, az úgynevezett 42 soros Bibliát. Ezzel indul el az európai művelődés forradalmának nevezhető korszaka.

A mainzi Gutenberg-nyomda után Európában hamarosan máshol is állítottak fel könyvsajtót; így 1465-ben Rómában, 1468 körül Svájcban, 1470-ben Párizsban, 1471-ben Hollandiában, s ezt követően, 1472-ben Budán. Ebben a budai officinában, éppen ötszáz évvel ezelőtt, 1473-ban látott napvilágot az első nyomtatott magyar könyv, a *Chronica Hungarorum*, amely a könyvtörténeti irodalomban *Budai Krónika* néven is ismeretes.

A budai őssajtót, mely a mainzi után 18 évvel kezdett működni, Karai László óbudai prépost, Mátyás király alkancellárjának kezdeményezésére és az ő költségén Hess András állította fel.

Karai László 1470—1471-ben Mátyás követeként Rómában járt, s ekkor figyelt fel az akkor ott már honos könyvnyomtatás előnyeire, s egy Budán létesítendő nyomda megszervezésére Hess Andrást hívta meg. Hess a római Szent Özséb kolostor nyomdájában volt Georgius Lauer igazgató segédje. Kazinczy Ferenc még úgy tudta, hogy Hess Velencéből jött Budára (*Magyar Régiségek és Ritkaságok*, 1808). Ma már, jórészt Fraknoi Vilmos és Fitz József kutatásainak eredményeképpen tisztázottak a budai őssnyomda felállításának körülményei. A budai officinát Hess András 1472 tavaszán rendezte be. Lauertől matricákat, zsebben szállítható betűöntő műszert kapott, s ezeket kellett Budán kiegészítenie, hogy a nyomtatást megkezdhesse. Fitz József mutatott rá először arra, hogy: *egy pillantás Lauer akkori nyomtatványaira meggyőző arról, hogy Hess betűtípusai azonosak Lauéréival*. Hess a Lauertől kapott matricákból öntött. Hess betűi tiszta, szép vonalú antikvák. A nyomdászatban az antikva akkor még eléggé újkeletű; a megszokott s leggyakrabban használt típus a gótikus metszésű volt. Antikvát először a velencei Jenson öntött, 1470 körül. Hess antikvai nem egyöntetűek, mert a Lauer-nyomda matricái már eredetileg sem voltak tökéletesek. Hess mégis igyekezett gondos, szép munkát végezni; széles margót hagy, lapjainak tükre 33 soros, holott azokon 40 is elfért volna. Így esztétikailag jobb hatást ért el. A fejezetcímeket sorúrok közé helyezte, hogy jobban kiemelje őket. Az iniciálékat utólag festették ki. A hasonmás kiadványt is szépen díszítik a vörössel kihozott iniciálék.

Korabeli nyomdatechnikai szokás szerint a *Budai Krónika*nak nincs címlapja és oldalszámozása. Címlap helyett a Krónika Hess Andrásnak Karai Lászlóhoz írt ajánlásával kezdődik; köszönetet mond az alkancellárnak, aki legtöbbet tett az ügy érdekében, s elindítója volt a műnek, nélküle sem megkezdni, sem befejezni nem tudta volna. A latin nyelvű Krónika zárósora fordításban így

is vállaló megvitatásának föltétlen szükségességét hangoztatva, egyebek mellett sikraszáll az olyan nézetek ellen, amelyek például a Vasgárdát a III. Birodalom hatásának figyelembevétele nélkül „sajátosan román” politikai áramlatként emlegetik, s a Goga-kormányt vagy a királyi diktatúrát az árnyalások mellőzésével minősítik fasisztnak. „A parlamentáris rendszer válságának tetőpontján” hatalomra került karlista diktatúra — szerinte — nem volt antifasiszta, nem jelentette a polgári demokratikus erők felülkerekedését sem, hanem — úgymond — olyan, a Vasgárdával szembeállított alternatívát jelzett, amely — kiváltképpen az angol és a francia tőke érdekeinek szolgálatában — nem tölthette be az ország függetlensége megmentőjének szerepét. (*Dacia*, 1973.)

GHEORGHE MOCA: Suveranitatea de stat — Teorii burgheze — Studiu critic. — A szerző neve nem ismeretlen olvasóink előtt: a nemzeti szuverenitás politológiájának kérdéskörében művei már évek óta hivatkozási források. Írásaiban eddig sem fukarkodott a polgári elméletek bírálatával, e könyvét aztán már teljes egészében külföldi teóriák bíráló elemzésének szánja. Kissinger, Marshal, Buchmann, Morgenthau, Kelsen, Schwartzberger és mások nézetei kerülnek terítékre: a tudományépszerűsítésnek a tudománytörténeti közzelítés rég bevált módszere, melyet Moca nemcsak a történelmi előzményeknek szentelt külön fejezetben hasznosít az olvasó okulására. A könyv súlypontja — a nemzetközi viszonyok elméletén belül — a szuverenitás és a nemzetközi relációkban érvényesülő „hatalom” összefüggéseinek tárgyalásában bontakozik ki, s a szuverenitás

TÉKA

kölcsönös tiszteletben tartását lehetetlenné tevő „korlátozott szuverenitás”-ról szól az értelmzés egyértelműségét biztosítani hivatott utolsó fejezet. (*Editura politica*, 1973.)

LÉNARD SÁNDOR: Völgy a világ végén s más történetek.

— Ilyen regényes életet ezen a színvonalon nemigen éltek és írtak meg magyarul az utóbbi évtizedekben, pedig igazán nem mondható eseménytelennek és unalmasnak az ezredvég utolsó századának első háromnegyede. Lénard, ez a szelíd és mértékletes, tollal, orgonával és vérnyomásmérővel felfegyverzett orvos-író, humanista, akinek Róma „lett” a Bakonya (sic!), nyolcéves korában került el szülőhazájából, Magyarországról, ahol éppen csak az első elemi fejezhette be, Ausztriába jutott, onnan — már kész orvosként — Olaszországba, majd Brazília őserdejébe, ahol Bachot játszott és gyógyított, mint Schweitzer Lambarénében, s fordított az általa ismert tizenhárom nyelv egyikéről a másikára, főként mindegyikből latinra, de legfőként csodálatos módon el nem felejtett anyanyelvén, magyarul írt verset és prózát, nem is akármilyet, pedig közben még Mengelének is néztek. Hogy aztán őt, aki az antiszemitizmus elől menekülve már az északi féltéket is elhagyta, akkor, amikor már egészen biztos volt, hogy haza nem térhet — hiszen a jó, mert halott indiánok között pihen meg —, előbb magyar származású, majd magyar, végül pedig kiváló magyar írónak titulálják, s Veres Péter így dicséri: „Igazi író, nagy szellem, és bölcs, tiszta embernek érzem.” (*Magvető*, 1973.)

szól: *Befejezetett Budán az Urnak MCCCCLXXIII évében Pünkösöd vigiliáján, Hess András által.*

Abban az időben a nyomtatott könyvek zöme egyházi vonatkozású volt. Ezt igényelték a nyomdákat fenntartó egyházi intézmények, a tömegek vallásossága, de ezt kívánta jórészt az üzleti érdek, a gyors kelendőség is. E gyakorlattól eltérően, amikor Hess a magyarok történetét nyomtatta ki, bizonyára felmérte, hogy könyve nagy népszerűségnek fog örvendeni. E gondolatot ő a Krónika előszavában meg is örökíti: ...óriási és sok napot igénylő munkát vállaltam magamra, tudniillik Pannónia Krónikájának kinyomtatását, tehát olyan munkát, amely hitem szerint minden magyar ember számára kedves és kellemes.

Hess első könyve — Fitz József számítása szerint — mintegy 400 példányban jelenhetett meg. Ez volt az általánosan szokásos példányszám abban az időben. Robert Escarpit szerint is az első nyomtatott könyvek, az ősnymtatványok csupán néhány száz példányban jelentek meg, s az átlagos példányszám a XVI. század közepéig sem haladta meg az ezret.

A Krónika korai kéziratos másolatai arról tanúskodnak, hogy Hess András könyve fokozott érdeklődésre talált, példányai hamarosan elfogytak. Ma mindössze kilenc példányt őriznek belőle különböző európai könyvtárakban. Érdekes még megjegyezni, hogy a Cornides Dániel kéziratos másolatát a marosvásárhelyi Teleki Tékában őrzik.

Hess András nemcsak az ősnymda megszerzője és a Krónika kiadója volt, hanem annak szerkesztője is. Hangsúlyozzuk ezt, mert nem önálló, eredeti műről van szó, hanem több, már ismert krónikának az összeillesztéséről. Így része Hess művének az Anjou-kori krónika-kompozíció, aztán a Róbert Károly uralkodásáról, haláláról és temetéséről szóló történet; ezt követi Nagy Lajos, majd Mátyás király kora, egészen a moldvai hadjáratig. Nagy Lajos király korszakának eseményeit Küküllői Tótsolymosi Apród János főesperes, krónikaíró művéből vette Hess, de ő a forrást nem említi, hanem Domanovszky Sándor kutatásai tették nyilvánvalóvá.

A latin nyelvű hasonmás kiadáshoz a magyar nyelvű fordítás Horváth János műve. Ugyancsak Horváth János vázolja a Krónika eredetét is. Az első magyar nyomtatványról Soltész Zoltánné ír részletes tanulmányt. A magyar nyelvű szöveget New Times betűkkel nyomták.

A kép teljességéért meg kell még említenünk, hogy a *Chronica Hungarorum*ot már 1838-ban Podhradczky József újra kiadta. Arany János is ezt a második kiadást használta forrásul *Szent László* című versének megírásakor. Harmadszor Mátyás Flórián adta ki 1881-ben. Első hasonmás kiadása, Fraknoi Vilmos gondos műve, 1900-ban jelent meg.

Nemes István